

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حرف و مشاغل قدیم مردم سمنان و کشور

نوشته، گردآوری و پژوهش

فرهنگ شکوهی

۱۳۹۱

انتشارات جبهه رود

سرشناسه : شکوهی، فرهنگ، ۱۳۹۷-
 عنوان و نام یزدیدآور: حَرْف و مشاغل قدیم مردم سمنان و کشور/ نوشته و گردآوری و پژوهش: فرهنگ شکوهی
 (به سفارش مؤسسه فرهنگی هنری سمن بویان سمنان)
 مشخصات نشر: سمنان، انتشارات حبله رود، ۱۳۹۱.
 مشخصات ظاهری: ۲۴۲ ص، تصویر.
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۷۶۴-۲۳-۹ | ریال ۱۰۰۰۰۰
 وضعیت فهرست نویسی: فیبا
 یادداشت: کتابنامه
 موضوع: مشاغل/ ایران
 شناسه افزوده: مؤسسه فرهنگی هنری سمن بویان سمنان
 موضوع: مشاغل/ ایران/ اصلاح‌ها و تعبیرها
 موضوع: سمنان/ آداب و رسوم و زندگی اجتماعی
 رده بندی کنگره: ۳۹۱/ ۸ ش ۷ ص/ ۲۰۹۵ DSR
 رده بندی دیویی: ۹۱۵/ ۱۲۰۰۸۳
 شماره کتابشناسی ملی: ۲۷۴۹۵۶۲

انتشارات حبله رود

شناسنامه کتاب

- عنوان:
- مولف:
- ناشر:
- مدیر نشر:
- عکاس:
- تایپ:
- طراحی جلد و صفحه آرایی:
- تاریخ و نوبت نشر:
- شمارگان:
- شابک:
- چاپ و صحافی:
- بها:
- حَرْف و مشاغل قدیم مردم سمنان و کشور
- فرهنگ شکوهی
- انتشارات حبله رود
- علیرضا شاه حسینی
- مازیار اتوکش
- محمدتقی رهبری فرد
- کانون تبلیغاتی سیاه مشق
- نوبت اول، ۱۳۹۱
- ۱۰۰۰ نسخه
- ۹۷۸-۶۰۰-۵۷۶۴-۲۳-۹
- زلال کوثر قم
- ۱۰۰۰۰ تومان

مراکز فروش: دفتر موسسه سمن بویان سمنان و فروشگاههای معتبر کتاب شهر سمنان

فهرست مطالب

۱۵	مقدمه
۱۹	آب انبار و آب انبارسازان
۲۲	خطر جرم و جنایت در آب انبارها
۲۳	آب بندی
۲۴	آب حوضی
۲۵	آتش افروزان
۲۶	آتش انداز و آتشباز
۲۷	آجان (آژان، پاسبان)
۲۸	آجیل فروشی
۲۸	آسیابانی
۳۱	آشپز
۳۱	آهنگری
۳۴	آمپول زن
۳۵	ابرنجن ساز
۳۵	اداره‌ای
۳۶	اُستره ساز
۳۶	انبیان دوز
۳۷	انتر بازان
۳۷	انگار نویس
۳۸	باروت کوبی
۳۸	باسمه زنی
۳۹	بخسماتی (کماچ پزی)

- ۴۰ برچیدن کمر، شکست و بست
- ۴۱ نحوه و چگونگی برچیدن کمر
- ۴۱ چگونگی و نحوه برچیدن
- ۴۲ در رفتن دست و پا
- ۴۳ شکستن دست و پا
- ۴۴ نحوه کار مشهدی علی اکبر و یک خاطره جالب
- ۴۵ خاطره استاد حسین ابراهیمی
- ۴۶ درخواست کزدم
- ۴۷ درخواست مورچه
- ۴۸ خاطره ای از دکتر معدنی
- ۵۰ دیگر افراد بازار بالا
- ۵۰ باز هم از افراد مطرح
- ۵۱ حاج حسن زمریدیان، مردی نیک فرجام
- ۵۴ برف روی
- ۵۵ بزّاز
- ۵۵ بقالی
- ۵۶ بنا
- ۵۷ بندکشی
- ۵۸ بنگاه دار
- ۵۹ بوجاری
- ۶۰ بیطار
- ۶۱ پالاندوز
- ۶۲ پستیچی
- ۶۳ پنبه زنان (پنبه زنی)

۶۴	پی چینی دیوارها
۶۵	پیله ور
۶۵	پیله وری
۶۶	پینه دوزی
۶۷	تاجر
۶۸	تار و تنبور ساز
۶۹	ترازو سازی
۶۹	تفنگ ساز
۷۱	تلگرافچی
۷۲	تون حمام و تون تابی
۷۳	دوست گرفتن با آب حمام
۷۴	تیزگران
۷۵	تیغ گر
۷۵	جگرکی و جغوریغوری
۷۷	جوراب بافی
۷۷	جولاه
۷۸	چاپخانه
۷۹	چارق دوزی
۷۹	چارواداری
۸۰	چاقو سازی
۸۱	چاهخو
۸۲	چاووشی
۸۳	چراغ ساز
۸۴	چرخ ساز

۸۴	چرمسازی (صرامی)
۸۵	چکمین دوز یا موزه کار
۸۵	چلسمه ساز
۸۶	چلنگری
۸۷	چمشک دوزی
۸۷	چوبک گیران
۸۸	چیلانگر
۸۹	چینی بند زن
۹۰	چیتگر
۹۱	حصیر یاف
۹۲	حکاکی
۹۳	حکیم
۹۴	حلاجی
۹۵	حلبی سازی
۹۷	حلوایی
۹۸	حمالان
۹۹	حمام ها و چاله حوض ها (کار حمامی)
۱۰۰	بنای حمام های عمومی
۱۰۱	نشانه دایر بودن حمام
۱۰۲	فرم ساختمانی سرینه حمام
۱۰۲	خزینه و وضعیت آب آن
۱۰۳	وضعیت استحمام در حمام های عمومی
۱۰۳	کیسکشی
۱۰۴	استفاده از نوره (داروی نظافت) و نحوه انجام این کار

۱۰۵	اتفاقاتی که در حمام می افتاد
۱۰۶	بوق حمام
۱۰۶	قُرُق حمام
۱۰۷	خاک کش
۱۰۸	خانه شاگرد
۱۰۸	خراز و خرازی
۱۰۹	خراطی
۱۱۰	خرمهره ساز
۱۱۱	خشملی
۱۱۳	خطیب
۱۱۴	خیاط
۱۱۵	دبّاغی
۱۱۶	درشکه چی
۱۱۷	دندانساز
۱۱۸	دوا فروش (داروخانه)
۱۱۸	دوال بند
۱۱۹	رادیو ساز
۱۱۹	رانکی دوزان
۱۲۰	رفوگر
۱۲۱	رمّالی
۱۲۱	رنگریزی
۱۲۳	روضه خوان
۱۲۴	ریسمان بافی
۱۲۵	زرات کار (زراعت کار، برزگر، کشاورز)

۱۲۷	زرگر (طلا ساز)
۱۲۸	زره گر یا زرّاد
۱۲۹	زنگ و زنگوله سازی
۱۳۰	زه مال
۱۳۱	زین و لگام ساز
۱۳۲	ژاندارم
۱۳۲	ساعت ساز
۱۳۳	سبزی فروش
۱۳۳	سپرسازان
۱۳۴	سریش گیران
۱۳۵	سفور (سپور یا رفتگر)
۱۳۵	سکاک
۱۳۶	سلمانی
۱۳۷	سله و سبد سازی
۱۳۸	سمور دوز
۱۳۹	سنگ تراشی
۱۴۰	سنگینه سازان
۱۴۱	سوزنگران
۱۴۲	سیاف
۱۴۳	سیم گر
۱۴۳	شاطران
۱۴۴	شانه تراش
۱۴۴	شباتی
۱۴۵	شعر بافی

۱۴۶	شمّاع
۱۴۶	شوفر (راننده)
۱۴۸	شیرازه بندی
۱۴۸	شیروانی کار
۱۴۹	شیشه سازان
۱۵۰	شیرینی پزی
۱۵۱	شیشه بری
۱۵۱	صابون پزی
۱۵۲	صحافی
۱۵۳	طبل و دُهل سازان
۱۵۵	عصّاری
۱۵۷	عطاری
۱۵۸	علافی
۱۵۹	عمله (فعله)
۱۶۰	فالوده و بستی فروشی
۱۶۱	فانوس کش ها
۱۶۲	فتیله ساز
۱۶۳	فرّاش مدرسه
۱۶۴	فرّاش و فرّاشان
۱۶۵	فرش فروش
۱۶۵	قائمہ تابی
۱۶۶	قالیباپی
۱۶۸	قصاب
۱۶۹	قفل و کلیدی ها

۱۷۰	قنادی
۱۷۱	قنداق سازی
۱۷۲	قهوه چی
۱۷۳	کارگر کارخانه (کارخانه ای)
۱۷۴	کازه کاران
۱۷۵	کاشی پزان
۱۷۶	کبابی
۱۷۷	کتاب فروش
۱۷۷	کتیرا گیران
۱۷۸	کجک ساز
۱۷۹	کحال
۱۸۰	کدیور
۱۸۰	کرنا سازان
۱۸۱	کشیدن دندان، برچیدن کمر
۱۸۲	کفشکی
۱۸۴	کلاه دوز
۱۸۴	کلاه مال
۱۸۵	کلبتین وسیله کشیدن دندان
۱۸۹	کله پزی
۱۹۰	کوره پزی
۱۹۱	کوزه گر
۱۹۲	گاراژدار
۱۹۲	گاریچی
۱۹۳	گازر

۱۹۴	گج پزی
۱۹۶	گونی بافان
۱۹۶	گیوه دوز
۱۹۸	لحاف دوز
۱۹۹	مازاری
۱۹۹	مامایی
۲۰۰	مراحل تولد فرزند در خانواده
۲۰۱	نوه دار شدن خانواده‌ها
۲۰۲	امیدواری (حامله شدن عروس)
۲۰۳	خدمات یک پزشک خارجی در امرزایمان
۲۰۵	مرگ و میر و تشریفات انجام آن
۲۰۷	تشریفات و نحوه تشییع فرد فوت شده
۲۰۸	کاه دود
۲۱۰	اهمیت کاه دود و تعبیراتی برای آن
۲۱۰	کاه دود زمینه تمثیل و تعبیرات
۲۱۲	معنی چند واژه
۲۱۳	مسگری
۲۱۶	مشاطه‌ها
۲۱۷	معلم
۲۱۸	مقنّی
۲۱۹	مکاری
۲۲۰	مکاتیک
۲۲۱	موزاییک ساز
۲۲۲	میراب

۲۲۲	میرزا
۲۲۳	نامگذاری ها بر اساس مشاغل و حرف
۲۲۵	نانوایی
۲۲۸	نجار
۲۲۹	نخ تاب و ریسندگی بافی
۲۳۰	نداف
۲۳۲	نعلبند
۲۳۳	نقاره چیان
۲۳۴	نمد مالی
۲۳۶	نی ساز و نی چی
۲۳۷	نیزه سازان
۲۳۷	هیزم شکن
۲۳۸	هیزم کش
۲۳۹	یخنی پزی
۲۴۰	فهرست منابع

مقدمه

پیشه‌ها و هنرهای سنتی ایران، واژه‌ها، اصطلاحات و ترکیباتی خاص خود را دارند و اینها بخشی از واژگان زبان فارسی را تشکیل می‌دهند که خود بارزایی از فرهنگ ایران است. برخی از اصطلاحات خاص رشته‌های گوناگون به واژگان عمومی راه یافته‌اند و مردم کم و بیش با آنها آشنا هستند، اما بخش اعظم این واژه‌ها را کسی جز اهل فن نمی‌داند و آشنایی با آنها فقط با وارد شدن به هر رشته و پژوهش میدانی در آن ممکن است.

تحولاتی که در اوضاع اقتصادی، اجتماعی و صنعتی جامعه ما پدید آمده به بسیاری از این حرفه‌ها نقش حاشیه‌ای داده یا به طور کلی آنها را منسوخ کرده است. امروزه بسیاری از کارهایی که پیش از این با دست انجام می‌گرفت، به عهده ماشین گذاشته شده است و برخی از مشاغل به سبب آن که در شرایط کنونی، دیگر مورد استفاده‌ای ندارند و یا مورد استفاده آنها محدود شده است، منسوخ گردیده‌اند یا در شرف زوالند. بدیهی است که در چنین شرایطی برخی از واژه‌ها و اصطلاحات اصیل زبان فارسی به تدریج کاربرد خود را از دست خواهند داد

و به بوته فراموشی سپرده خواهند شد و بیم آن می‌رود که این قبیل واژه‌ها، بی آن که در جایی ثبت و ضبط گردند از واژگان زبان فارسی خارج شوند. هر چند تاکنون فرصت‌های زیادی از دست رفته است، برای جبران مافات چندان دیر نیست و لازم است برای گردآوری و تدوین آنچه باقی مانده، اقدامی صورت پذیرد.

می‌دانیم گردآوری، ثبت و ضبط و توضیح دقیق واژگان و اصطلاحات ویژه حرفه‌ها و پیشه‌های مختلف و نیز ثبت و ضبط نام وسیله‌ها و ابزارهای مربوط به هر پیشه، دارای سودمندی‌ها و ارزش‌های بسیاری است. انجام این کار و شناخت پیشه‌ها و حرفه‌های گوناگون موجب آشنایی با گوشه‌های ارزشمند و ناشناخته از معیشت و حیات اجتماعی و فرهنگی مردم است. این گونه پژوهش‌ها علاوه بر اهمیتی که از نظر مردم شناسی دارند، از جهت لغوی و مطالعات زبانی نیز دارای اهمیت ویژه‌ای می‌باشند.

پژوهش در باب پیشه‌ها و شغل‌ها و ثبت و ضبط واژگان و اصطلاحات مربوط از دیرباز مورد توجه پیشینیان ما بوده است، امروزیان نیز بیشتر از زاویه مردم شناسی به این موضوع اعتنا و علاقه نشان می‌دهند. تحقیق و جستجوی کامل و منظم در مورد آثار پیشینیان در این باب فرصتی دیگر می‌طلبد، اما جهت به دست دادن پیشینه این قبیل پژوهشها از اشاره‌ای گذرا گریزی نیست.

کتاب مفاتیح العلوم خوارزمی که در قرن چهارم تألیف شده است و غرض مؤلف آن توضیح اصطلاحات گروه‌های مختلف دانشمندان است، در برخی فصول و به تناسب بحث به ذکر و توضیح اصطلاحات خاص پیشه‌ها و حرفه‌های مربوطه می‌پردازد، از جمله در فصل هفتم از باب چهارم مقاله اول این کتاب، توضیح تعداد قابل توجهی از اصطلاحات مربوط به آبیاری و زراعت آمده است (رک. خوارزمی ۱۳۴۷، ۶۹-۷۱).

کتاب البلغه هم که در قرن پنجم و توسط ابویوسف یعقوب الکردی تألیف شده است، از این نظر دارای ارج و اهمیت ویژه‌ای است. در باب هشتم این کتاب نام حدود دویست و شصت پیشه و سپس طی فصل‌های جداگانه‌ای نام ابزارهای گوناگون مربوط به پیشه‌ها و حرفه‌ها با

توضیح لازم فهرست شده است (رک. ادیب یعقوب کردی نیشابوری، ۱۳۵۵: ۹۵-۱۳۷). همچنین در باب سی و چهارم این کتاب و طی هفده فصل توضیح اصطلاحات مختلف باغداری و زراعت بیان شده است (رک. همان، ۲۹۵-۳۱۵). بیشتر باب‌ها و فصل‌های این اثر از جهت مورد بحث سمنان در خور توجه و مطالعه می‌باشد.

علاوه بر این برخی از شاعران گاه به اقتضای سخن، واژگان و اصطلاحات پیشه‌های مختلف را در شعر خود به کار می‌برند و به این دلیل آثارشان از نظر مطالعه مردم شناسی و اطلاع بر حرفه‌ها و شغل‌های گوناگون مفید و مغتنم است. از جمله این شاعران خاقانی شروانی، شاعر قرن ششم است که حسیه و گریخته از اصطلاحات ویژه پیشه‌ها از جمله پیشه‌هایی چون بافندگی و نجاری بهره می‌برد (رک. خاقانی شروانی، ۱۳۶: ۳۶۶-۳۶۴ و ۵۴).

بسحق حلاج شیرازی که به قولی در سال ۸۱۴ درگذشته است، در شعر خود اعتنا و توجه ویژه‌ای به ذکر انواع خوراک‌ها و اصطلاحات آشپزی دارد. اشعار بسحق مملو است از اصطلاحات کهنه و متروک فن طبخی قرون وسطایی ایران (براون ۱۳۳۹: ۴۶۲).

شاعر دیگری که شعر وی برای شناخت واژگان و اصطلاحات یک حرفه قابل مطالعه است. نظام الدین محمود قاری. شاعر قرن نهم می‌باشد. وی دیوان البسه را تدوین کرده است و اشعار او همه مربوط به فن خیاطی است (همان: ۴۶۸).

نوشتار حاضر مجموعه‌ای است که از بین واژگان و اصطلاحات فراهم آمده است. تلاش نگارنده بر این بوده است تا ضمن توضیح درست و دقیق هر پیشه، پیشینه آن، در فرهنگ مردم شهرم جستجو شود و تا حدودی آنچه را که من دیده‌ام برای جوانان امروز که پیران آینده هستند بازگو نمایم. تا چه قبول افتد و چه در نظر آید.

همچنین بر خود لازم می‌دانم که از همیاری و مساعدت مدیر مؤسسه فرهنگی هنری سمن‌بویان آقای محمد رضا جدیدی به جهت حمایت مادی و معنوی برای چاپ این اثر تشکر و قدردانی نمایم. ضمناً از راهنمایی‌های آقای حبیب الله ارسطو و ابوالفضل محمدخانی برای گردآوری بعضی از مشاغل و آقای مازیار اتوکش برای به تصویر کشیدن و جمع‌آوری

عکس های بعضی از مشاغل صمیمانه تشکر و قدردانی می نمایم. امید است که تحفه ناچیز مورد عنایت خوانندگان فهیم و فرهیخته قرار گیرد.

فرهنگ شکوهی

بهار ۱۳۹۱

www.ketab.ir